

„...még onnét is eljutni túlra...”

Nyelvészeti és irodalmi tanulmányok Horváth Katalin tiszteletére

Szerk. LADÁNYI MÁRIA – DÉR CSILLA – HATTYÁR HELGA. Tinta Könyvkiadó, Bp., 2004. 499 lap

A kötet születésnapjára köszöntő az egykori Zsilka-tanítványak, HORVÁTH KATALINnak, aki mind nyelvészként, mind egyetemi oktatóként nagy ismertségnek és népszerűségnek örvend nemcsak szűkebb szakterületére, a nyelvészet, hanem a társtudományok területén is. Ezt bizonyítja a köszöntők nevének hosszú listája mellett a rendkívül gazdag tematikájú, hatvan írást tartalmazó tanulmánykötet is.

A könyv ismertetője nincs könnyű helyzetben, mivel érdemben nem tud írni minden publikációról, részben helyszűke, részben saját hozzáértésének korlátai miatt, ezért arra kényszerül, hogy szubjektív módon azokat az írásokat emelje ki, amelyek valamilyen szállal kapcsolódnak saját kutatásaihoz.

Mielőtt azonban erre sor kerülne, szeretnék röviden szólni az ünnepelt munkásságáról. HORVÁTH KATALIN alapvető kutatási témája az igék szintaxisa és szemantikája. Egyetemi doktori értekezését is ebből írta, „Transzformációs csoportok a magyarban” címmel, amely 1983-ban jelent meg az Akadémiai Kiadónál, a Nyelvtudományi Értekezések 115. számaként. Másik fontos kutatási területe a nyelvi motiváció kérdésköre, amellyel kapcsolatosan magyar szócsaládok etimológiai vizsgálatát végezte el. Ennek a munkálatnak a során névelmélettel és trópuselmélettel is foglalkozott, valamint a szinkronia és diakronia összefüggését és egységét is behatóan vizsgálta. A rész-egész viszonyának tíz éves kutatása után született meg „A rész és az egész. A rész-egész viszony szerepe a nyelv működésében” című kandidátusi disszertációja (MTA, 1993.), amelynek több fejezettel kibővített és átdolgozott változata remélhetőleg hamarosan megjelenik. HORVÁTH KATALIN néhány éve filológiai kutatásokat is végez. Zrínyi költői nyelvét vizsgálja a KOVÁCS SÁNDOR IVÁN vezette Zrínyi-filológia munkálataiban, s nemrégiben lektorálta a BEKE JÓZSEF szerkesztette Zrínyi-szótárt. HORVÁTH KATALIN sokoldalú egyetemi oktatói tevékenységéhez kapcsolódik, s talán kevésbé köztudomású, hogy évekig tanított az eszperantó szakosoknak először magyarul, majd eszperantóul szintaxist és szemantikát, illetve szemantikát és lexikológiát.

A fentiek után nem meglepő, hogy a köszöntő kötet öt tematikus fejezete több ponton kapcsolódik azokhoz a kérdésekhez, amelyek HORVÁTH KATALIN tudományos munkásságát jellemzik és oktatói tevékenységében is jelen vannak. Az első rész címe: „Leíró grammatika, történeti nyelvészet, etimológia”, a fejezet szerzői pedig BALÁZSI JÓZSEF ATTILA, DÉR CSILLA ILONA, ELEKFI LÁSZLÓ, LADÁNYI MÁRIA, MÁRTONFI ATTILA, D. MÁTAI MÁRIA, NÉMETH RENÁTA, GIAMPAOLO SALVI, STARČEVIĆ ATTILA, TÓTH LAJOS PÁL, H. TÓTH TIBOR, ZELLIGER ERZSÉBET. A következő fejezet címe: „Jelentéstan, lexikográfia, stilsztika”, a tanulmányok szerzői pedig DÉSI EDIT, GEREVICH-KOPTEFF ÉVA, S. HUSZÁR ÁGNES, KEMÉNY GÁBOR, KISS GÁBOR és KISS MÁRTON, NAGY VIKTOR, PÉTER MIHÁLY, VARGA ÉVA KATALIN. A harmadik fejezet a tudománytörténet, művelődéstörténet, névtan területéről származó írásokat foglalja magába, s szerzői a következők: BÉCSY TAMÁS, BEKE JÓZSEF, G. BOGÁR EDIT, FÜSSI NAGY GÉZA, B. GERGELY PIROSKA, HAVAS FERENC, KABÁN ANNAMÁRIA, KOVÁCS ÁRPÁD, KÖRMENDY KINGA, LÖRINCZI RÉKA, MÁRKUS KINGA, SLÍZ MARIANN, SÓJA LÍVIA, STEMLER ÁGNES, SZÍJ ENIKŐ, VLADÁR ZSUZSA. A negyedik tematikus egység a természetes és mesterséges nyelvek, a nyelvhasználat és nyelvoktatás kérdéskörét vizsgálja, a tanulmányok írói pedig ANDÓ ÉVA, BARTHA CSILLA, BOLDOG GYÖNGYI, HATTYÁR HELGA, HEGEDŰS RITA, KASSAI ILONA, KOROMPAY KLÁRA, KOUTNY ILONA, LÖRINCZ JENŐ, SIMONCSICS PÉTER, SZILI KATALIN, WACHA BALÁZS. Az ötödik fejezet címe: „Irodalomelmélet, próza- és verselemzés”, az ebben található tanulmányokat pedig BOROS ILDIKÓ, FEHÉR ERZSÉBET, HADAS EMESE, HAN ANNA, S. HORVÁTH GÉZA, JOBBÁGYNÉ ANDRÁS KATALIN, KÁLLAY GÉZA, MÓZES HUBA, ORAVECZ BARNA, ORLOVSZKY GÉZA és SPANNRAFT MARCELLINA írták.

A kötet írásainak részletesebb ismertetését a három szerkesztő tanulmányával kezdem. Ezt nem udvariasságból teszem, hanem annak jeléül, hogy felhívjam a kötet mindenkori olvasóinak a figyelmét arra az önzetlen munkára, amelyet a szerkesztők végeztek, s amelynek eredményeképpen egy rendkívül színvonalas, gazdag tematikájú, sok új eredményt felvonultató kötettel gyarapították a hazai nyelvészeti kiadványok sorát. LADÁNYI MÁRIA tanulmányának (52–63) címe: „Szinkrón összefüggések – elméleti, funkcionális és történeti magyarázatok (Megjegyzések a *-ka/-ke* és *-cska/-cske* főnévképzőről)”. A szerző a „Strukturális magyar nyelvtan” és részben a „Magyar grammatika” néhány állítását vizsgálta meg és gondolta tovább a *-ka/-ke* és a *-cska/-cske* képzővel kapcsolatban. A vizsgálatban a rendszertani és nyelvelméleti szempontok mellett a funkcionális és történeti megközelítésre is figyelemmel volt. A tanulmány megerősíti a „Strukturális magyar nyelvtan”-nak azt a megállapítását, miszerint a *-ka/-ke* képző termékeny ugyan, de használatát jóval több tényező korlátozza, mint a *-cska/-cske* képzőét. A vizsgálat konklúziójaként a szerző a *-ka/-ke* képző korlátozásai közül az egyszótagú szavakra vonatkozót elvi-történeti magyarázati keretbe illesztve adja meg, az *-a/-e* végűekre vonatkozó korlátozásról pedig azt írja, hogy nem fonetikai/fonológiai okokkal függ össze. Végül a zárhangra végződő szavakat vizsgálva megállapítja, hogy ezek esetében a fonológiai korlátozást ki kell zárni. A szerző a kicsinyítő képzőkkel kapcsolatos kérdések kutatását ezzel nem zárja le, a problémákat tovább kívánja kutatni. – DÉR CSILLA ILONA a grammatikalizáció témakörét választotta; írásának címe: „A grammatikalizáció „tettenérése – néhány határozói igenéből keletkezett, határozóragot vonzó névutónk kialakulásáról” (37–43). A szerző a „tettenérés” szót abban az értelemben használja, hogy vajon biztosan felismerhető-e az, amikor egy határozói igeneves szintagma névutós morfológiai típusú szerkezetté válik. Vizsgálatában a ragvonzó névutók csoportjából a következőket választotta: (*vmitől*) *fogva*, (*vmitől*) *megválva*, (*vmire*) *nézve*, (*vmire*) *jutva*, (*vmire*) *kelve*, (*vmitől*) *kezdve*. Kutatási eredményeit összegezve úgy véli, hogy bár a szórend a szófaj azonosításában támpontul szolgálhat, mégsem lehet elégséges kritérium, amikor egy folyamatban lévő változást regisztrálunk. – HATTYÁR HELGA tanulmányának címe: „Jelnyelvek – természetes emberi nyelvek eltérő modalitással” (342–6). A szerző már több alkalommal foglalkozott a siketek nyelvével, amely – bár néha még a szakemberek számára is bizonyításra szorul – önálló, természetes, szabályokkal rendelkező nyelv, s tökéletes eszköze a kommunikációnak. A még létező nyelvi előítéletek és tévhitiek eloszlását szol-

gálják azok a kutatások, köztük HATTYÁR HELGÁÉ is, amelyek a fenti tételt bizonyítják be, vagyis azt, hogy a jelnyelvek természetes emberi nyelvek, amelyek alapvetően modalitásukban térnek el a hangzó nyelvektől. Ezek a modalitásbeli különbségek természetesen eredményeznek szerkezeti, grammatikai különbségeket, de ezek a különbségek nem cáfolják az előbb mondottakat.

Saját kutatásaim kapcsán nagy érdeklődéssel olvastam a harmadik tematikus részben található névtani tárgyú tanulmányokat. B. GERGELY PIROSKA „A *Kiskati* becenév és társai Kalotaszegen” címmel (211–8) a *kis*-sel összetett becenevek keletkezésmódját vizsgálta. Anyagát a szerző 32 kalotaszegi településen gyűjtötte, ahol a *Katalin* a második leggyakoribb keresztnévnek számít: a nők negyede viselte a felmérés idején; maga a becenévtípus pedig annyira jellemző e vidékre, hogy a szerző szerint Kalotaszeget mind a feltárt történeti adatok alapján, mind a mai névhasználat szerint is valóban „e becenévtípus egyik, sőt talán egyik legerősebb területi góciának tekinthetjük” (211). SZABÓ T. ATTILA elsőként figyelt fel erre a becenévtípusra, s kutatásai nyomán tudjuk, hogy már a XVI. századtól adatolható, azóta élő névtípusról van szó, amely főleg a magyar nyelvterület keletibb részén van elterjedve. B. GERGELY PIROSKA kutatásai mindezt megerősítik, s gazdag anyag alapján végzett elemzése során bemutatja a becenévtípus gyakoriságát, a tájegységen belüli területi előfordulásait, nemzedéki megoszlását, valamint alaki és funkcionális sajátosságait is. Ez utóbbival kapcsolatban fontos kiemelnünk azt a megállapítását, miszerint a vizsgált becenévtípusnak az előtag közszói jelentésének besugárzásából adódó valódi becejellege mellett hangsúlyozottabb a megkülönböztető szerepe, mint más alakulásmódú beceneveké. A tanulmány befejező mondata szerintem minden magyar névtanoshoz szól: „Azt viszont csak egy (sajnos még nem létező) magyar becenévarchívumból lehetne megtudni, vajon e becenévtípusnak hol akad még a kalotaszegihez hasonló gazdagságú párja” (218). Ugyancsak ebben a fejezetben található, s ugyancsak névtani tárgyú G. BOGÁR EDIT írása, aki „Személynevet tartalmazó ételneveinkről” (194–201) címmel több, különböző korból származó szakácskönyv és néhány internetes honlap alapján gyűjtötte össze anyagát. 220 nevet vizsgált meg, s megpróbálta kideríteni a névadás okát. Nem volt könnyű dolga, mivel sok esetben nem lehetett megnyugtató módon eldönteni, hogy a név köznevet vagy köznevesült tulajdonnevet tartalmaz-e. Nehézséget jelentett a feldolgozásban, de egyúttal új vizsgálati szempont is lehet az ételnevek helyesírása, az eltérő írásmódból származó névváltozatok összehasonlítása is. A szerző a kutatást ugyancsak folytatni szeretné.

Már ismertetésem elején utaltam rá, hogy nem állt szándékomban megkísérelni a lehetetlent, azaz nem vállalkozhattam arra, hogy minden egyes tanulmányt bemutassak. Remélem viszont, hogy sikerült felhívnom a figyelmet egy nagyszerű tanulmánykötetre, amelyről a Tinta Könyvkiadó honlapján (www.tintakiado.hu) is olvashatnak az érdeklődők.

POSGAY ILDIKÓ